

LES AVANTGUARDES LITERÀRIES A CATALUNYA
Isidor Cònsul

En el primer terç del segle XX, Catalunya jugà un paper protagonista en el desenvolupament i la difusió de les avantguardes. Es tracta, però, d'un protagonisme poc conegut enllà de les nostres fronteres, tot i la catalanitat d'artistes cabdals de l'avantguarda com Salvador Dalí o Joan Miró, o la importància que assolí Catalunya en l'obra i en la formació de Picasso.

Els moviments d'avantguarda han estat l'aventura estètica més vibrant, rica i apassionada del segle. Per terres catalanes es manifestà molt aviat l'esperit de recerca avantguardista, així com la febre de la revolta interior i la necessitat de trencament amb les estètiques tradicionals. El 18 d'abril de 1904, l'escriptor mallorquí Gabriel Alomar emprà i definí per primera vegada el terme "Futurisme" en una conferència a l'Ateneu Barcelonès que fou publicada el 1905. Es convertí, doncs, en l'inventor d'un terme transcendent en les primeres avantguardes, tot i que el futurisme d'Alomar no tenia el mateix sentit que el que teoritzà Filippo T. de Marinetti a partir de 1909. A hores d'ara, però, es pot afirmar que Marinetti va manllevar-li, sense citar-ho, el terme encunyat. L'escriptor italià tingué notícia d'Alomar i del seu assaig per una ressenya apareguda a "Mercure de France" i, segurament, per la traducció castellana del text a la revista "Renacimiento". Rubén Darío, en un comentari del "Manifest Futurista" de Marinetti, puntualitzà, al diari "La Nación" de Buenos Aires, que **El Futurismo estaba ya fundado por el gran mallorquín Gabriel Alomar**. Malgrat això, també n'apuntà les diferències i remarcà una coincidència en la paraula, però no en l'esperit del moviment. Sigui com sigui, a Catalunya, entre 1907 i 1910, es rastregen fins a tres revistes literàries que incorporen el terme "Futurisme" en el títol.

A Barcelona, el galerista Josep Dalmau i Rafel (1867-1937) esdevingué un

promotor cabdal de les noves estètiques d'avantguarda i desenvolupà un treball enorme en dos fronts complementaris: organitzà exposicions de pintura avantguardista i donà suport a experiències editorials vinculades a la nova sensibilitat. De les exposicions cal accentuar la importància que tingueren les d'"Art Cubista" (1912), d'"Art Francès d'Avantguarda" (1920) i d'"Art Modern i Estranger" (1929). Quant a les experiències editorials, les revistes "Trossos" i "391".

"Trossos", dirigida primer per J.M. Junoy i després per J.V.Foix, sortí entre 1917 i 1918. Publicà poemes de Philippe Soupault, de Pierre Reverdy i de Tristan Tzara traduïts per J.V.Foix i Joaquim Folguera. Pel que fa les il.lustracions hi destaquen dibuixos de Frank Burty i d'Albert Gleizes, així com col.laboracions de Pere Ynglada, Joan Miró i Joaquim Torres-Garcia.

L'altra revista, "391" es convertí en la contribució catalana a l'avantguarda internacional. Barcelona, arran de la Primera Guerra Mundial, es convertí en una ciutat de refugi d'artistes fugits de llurs països: Arthur Cravan, Robert Delaunay, Albert Gleizes, Jean Metzinger i Francis Picabia, entre d'altres. Picabia era col.laborador de la revista "291" que Alfred Stieglitz havia fundat a Nova York i "391" n'esdevingué una mena de continuació. Fou el fruit d'una iniciativa de Francis Picabia patrocinada per Josep Dalmau i, a Barcelona, en sortiren quatre números, el 1917. Després Picabia continuà editant-la, fins al 1924, a Nova York, Zuric i París. En els números de Barcelona s'hi troba un cal.ligrama de Guillem Apollinaire, L'horloge de demain, a més de textos de Marie Laurencin, Max Jacob, Max Goth i del mateix Picabia, autor també d'alguns dibuixos i il.lustracions.

El panorama de les publicacions catalanes d'avantguarda és molt més complex i s'ha de completar amb les tres que animà Joan Salvat-Papasseit: "Un enemic del poble" (1917-1919), "Art Voltaïc" (1918) i "Proa" (1921), les dos darreres d'estirp futurista, com ho fou també "Columna de Foc" (1918) editada

a Reus. Així mateix, foren molt importants les nascudes a Sitges: "Terramar" (1919-1920), "Monitor" (1921-1922) i "L'Amic de les Arts" (1926-1928), que es convertí en la revista més important de l'avantguardisme català. També "Hèlix" (1929-1930), a Vilafranca del Penedès, de tarannà surrealista i aconduïda per Joan Ramon Masoliver; o "La Nova Revista" (1927-1929), dirigida per J.M. Junoy. I tanmateix no es pot deixar de banda el paper eclèctic desenvolupat per "La Revista" entre 1915 i 1936, una publicació de tarannà més convencional, però molt a l'aguait dels moviments de la nova estètica. A tot això, cal afegir les proclames i els manifestes publicats tot al llarg d'aquests anys. Entre els més coneguts es poden assenyalar Contra els poetes amb minúscula. Primer manifest català futurista (1919), signat per Joan Salvat-Papasseit i el Manifest Groc (1928), que signaren Salvador Dalí, Sebastià Gasch i Lluís Montanyà. Aquest darrer, en què s'hi trobaven també implicats Joan Miró, Joan Prats i Federico García Lorca, tingué molt de ressò, provocà una breu i intensa polèmica dins de la cultura catalana i ha estat motiu d'atenció i d'estudi per la historiografia general de les avantguardes.

Vinculats també a l'activisme endegat per la multiplicació d'exposicions, manifestes i revistes, s'ha de subratllar la presència a Barcelona d'alguns dels noms fonamentals dels moviments d'avantguarda. A banda dels ja citats, cal considerar les estades d'André Breton, de Filippo T. Marinetti o de Le Corbussier. Això sense comptar els amics que portava Dalí a Cadaqués durant la segona meitat dels anys vint: René Magritte, Paul Eluard, Luís Buñuel o Federico García Lorca.

La literatura catalana assumí d'immediat l'impacte, l'energia i l'heterodòxia de les noves estètiques. Entre els escriptors i grups de més interès cal assenyalar J.M. Junoy (1887-1955), introductor del Cubisme literari a Catalunya o l'anomenat Grup de Sabadell (Joan Oliver, Armand Obiols, Francesc Trabal, Joaquim Folguera i Carles Sindreu), que exercí el joc de la

paròdia i la sàtira punyent vers la burgesia de l'època. També és important de remarcar l'obra literària de Salvador Dalí i, sobretot, la de Joan Salvat-Papasseit (1894-1924) i de J.V. Foix (1893-1987), que són els noms cabdals de l'avantguardisme literari català.

Joan Salvat-Papasseit, a més de l'activisme programàtic que li féu dirigir revistes i signar manifestes, és autor d'una poètica innovadora i carregada de dinamisme on destaquen Poemes en ondes hertzianes (1919), L'irradiador del port i les gavines (1921) i El poema de la rosa als llavis (1923). En tots tres reculls desenvolupa una idea de modernitat, maquinisme i moviment que l'acosta al Futurisme i a les paraules en llibertat.

J.V.Foix, per la seva banda, ha esdevingut l'escriptor clau de l'avantguardisme català, tant pel valor i la lucidesa de la pròpia obra, com per una feina programàtica d'analista i d'informador de la cultura europea. Fou un dels puntals de "L'Amic de les Arts" i la seva poesia es passeja per diferents estètiques d'avantguarda. Se sentí atret pel Dadaisme i es deixà seduir, també, pels cal·ligrames futuristes. Tot i això, la seva aportació més consistent surt de l'onirisme i dels replecs de l'inconscient per enfilars cançons propers al Surrealisme. De la seva obra, d'una gran originalitat i rigor, es poden remarcar els volums Gertrudis (1927), KRTU (1932), Sol, i de dol (1936) i Les Irreals Omegues (1948).

Fidel a l'esperit de l'avantguarda, J.V. Foix connectà, després de la Guerra Civil Espanyola, amb el grup "Dau al Set", d'inspiració surrealista, que aplegà pintors com Tharrats, Tàpies o Joan Ponç, al costat del poeta Joan Brossa. Es convertí així en el pont i punt de referència entre les avantguardes catalanes d'abans i de després de la Guerra Civil.

Isidor Cònsul